

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makalesi / Review Article

Irkçılık ve Ayrımcılığın Önlenmesi: Türkiye'deki Mevcut Durum ve Sosyal Hizmet İçin Öneriler

Prevention of Racism and Discrimination: Current Situation and Suggestions for Social Work in Turkey

Neşe ŞAHİN TAŞĞIN¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe
Üniversitesi İnsan ve Toplum
Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet
Bölümü, nesetasgin@maltepe.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-3116-8805

Başvuru: 17.05.2020
Kabul: 19.11.2020

Atıf:
Şahin-Taşğın, N. (2021). Irkçılık ve ayrımcılığın önlenmesi: Türkiye'deki mevcut durum ve sosyal hizmet için öneriler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 293-315. DOI: 10.33417/tsh.738932

ÖZET

Irkçılık ve ayrımcılık karşıtı uygulama, sosyal hizmetin temel konularından ve etik ilkelerinden biridir. Ayrımcı ve ırkçı muamele, aynı zamanda insan hakları ihlalidir. İnsanlar, ayrımcılık ve ırkçılığa maruz kalmaları nedeniyle sosyal hizmet yararlanıcısı olabildikleri gibi, sosyal hizmetlerden yararlanma süreçlerinde de ayrımcılığa ve ırkçılığa maruz kalabilmektedirler. Bu nedenle ayrımcılık ve ırkçılık, sosyal hizmet eğitiminde ve mesleki uygulamalarda sıklıkla ele alınan ve çalışılan konular olagelmıştır. Irkçılık ve ayrımcılık karşıtı, radikal, eleştirel, feminist sosyal hizmet ile bu yaklaşımlardan beslenen baskı karşıtı sosyal hizmet teorisi ve uygulaması üzerine geniş bir sosyal hizmet literatürü bulunmaktadır. Bu makalede, ayrımcılık ve ırkçılık, insan hakları temelinde ele alınarak, Türkiye'deki yasal durum ve uygulamalar aktarılmış, sosyal hizmet eğitimi ve uygulamalarında yapılabilecekler üzerine önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: *Ayrımcılık, ırkçılık, baskı karşıtı uygulama, insan hakları, sosyal hizmet*

ABSTRACT

Practices against discrimination in general and racism as an extreme form of discrimination in particular are one of the basic issues and ethical principles of social work. Discriminatory and racist treatment is also a violation of human rights. People who are exposed to discrimination and racism can be social work beneficiaries while they can also be exposed to discrimination and racism in their social service processes. For this reason, discrimination and racism have been frequently addressed and studied issues in social work education and professional practice. There is a wide range of literature on radical, critical, feminist, anti-racist, anti-discriminatory social work, and the theories and practices of social work against oppression nurtured from those approaches. In this article, handling within the base of human rights, legal framework and practices in Turkey on discrimination and racism is cited. Suggestions are made on what can be done in social work education and practice.

Keywords: *Discrimination, racism, anti-oppressive practice, human rights, social work ethics*

GİRİŞ

Ayrımcılık ve ayrımcılığın en uç noktası olarak ırkçılık, çağımızın en önemli insan hakları sorunlarından birini oluşturmaktadır. Ayrımcılık, hayatın her alanında ve her düzeyde yaşanabilen, kimi zaman yaşayan ve yaşatanın farkında olduğu, kimi zaman da her iki tarafın da farkında olmadığı, türlü şekillerde yaşanabilmektedir. Bir insan hakları ihlali olarak insanlara ayrımcı muamele yapılması, ülkemizin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi sistemlerinde üretilmiş temel insan hakları sözleşmeleriyle yasaklanmış olup, sözleşmeye taraf devlete, ayrımcılığın ve ırkçılığın önlenmesi için gerekli yasal ve idari bütün tedbirleri alma yükümlülüğü getirilmiştir.

İrkçilik sözcüğünün anlamı, Genel Türkçe Sözlükte, “insanların toplumsal özelliklerini biyolojik, ırksal özelliklerine indirgeyerek bir ırkın başka ırklara üstün olduğunu öne süren öğretisi” olarak tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 2011). Tarihsel dönemlere göre içeriği farklılaşmakla birlikte, beyaz ırkların siyah ırklardan üstün olduğu görüşü üzerine inşa edilen ırkçı ideolojiler, her dönemde sömürü, ayırma ve ayrımcılığı haklı çıkarmanın gerekçesi olarak kullanılmıştır (Lavalette ve Penkhet, 2014, s. 12). Zaman ve mekâna göre çok farklı biçimler alabilen ayrımcılığın “sosyolojik, psikolojik, sosyal psikolojik nedenlerinin yanı sıra tarihi, yerel, konjonktürel boyutları” olduğunu söyleyen Kut’a göre, “günümüz ırkçılığı, klasik ırk tanımından hareket eden bir ideoloji” olmanın ötesine geçmiş durumdadır. “Kültürel, dinsel farklılıklar ve buna benzer ötekileştirme unsurları güncel ırk ayrımcılığının hareket noktaları haline” gelmiştir (Kut, 2018, s. 12). Ayrımcılık sözcüğü ise, Cambridge İngilizce Sözlükte, “bir kişiye veya belirli bir grup insana özellikle ten rengi, cinsiyeti, dini vb. özellikleri nedeniyle diğer insanlara davranış biçiminizden daha kötü bir şekilde farklı davranmak” olarak tanımlanmıştır (Cambridge University Press, 2020). Genel olarak ifade edilecek olursa, ırkçılık ve ayrımcılık birtakım özelliklerinden dolayı bazı insanların üstün olduğunu savunmak ve bu özellikleri bulunmayanlara da kendilerinden aşağı görerek olumsuz davranmaktır. Her iki sözcüğün de uluslararası insan hakları hukukundaki anlamları ve içeriklerine sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Sosyal hizmet literatürü incelendiğinde, ırkçılık, ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet ve baskı karşıtı uygulama konularının ele alınışında, her ne kadar vurgulansa da, insan hakları temelli bir bakışın gerek dünyada gerekse de Türkiye’deki literatürde eksik olduğu düşünülmektedir. Oysa açık bir şekilde insan hakları ihlali olan ırkçı ve ayrımcı uygulamalar gündelik hayatta kişilerarası ilişkilerde, medyada, politikada ve sosyal hizmetlerin de içerildiği kamu hizmetlerinde oldukça yaygındır. Öte yandan, ülkemizin de taraf olduğu ve iç hukuk niteliğinde kabul edilen temel insan hakları sözleşmelerinin tümünde ırkçılık ve ayrımcılıkla ilgili düzenlemeler, ayrımcılığın önlenmesiyle ilgili ulusal bir mevzuat ve bu konuda çalışmalar yapmakla görevlendirilmiş, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ve Kamu Denetçiliği Kurumu, kurumlar bulunmaktadır. Bu makalede ilk olarak ırkçılık ve ayrımcılık konularının sosyal hizmet uygulamaları ve sosyal hizmet mesleği bakımından nasıl ele alındığı kısaca özetlenmiştir. İkinci olarak ırkçılık ve ayrımcılık yasağı, insan hakları temelinde ele alınarak Türkiye’deki yasal çerçeve ve mevcut durum aktarılmış, sistematik ve yaygın ayrımcı

pratiklerin yaşandığı ülkemizde, sosyal hizmet uygulamalarında ayrımcılığın önlenmesi için sosyal hizmet eğitimi ve uygulamalarında yapılabilecekler üzerine öneriler sunulmuştur.

Sosyal Hizmet Literatüründe Irkçılık ve Ayrımcılık

İnsanların ten renkleri başta olmak üzere çeşitli özelliklerine göre sınıflanması anlamında ırk kavramı ve ırk sınıflamaları tarihsel süreç içerisinde sürekli değişim göstermiştir. Irkçılık ve ayrımcılık ise, insanların yapılan bu sınıflamalara göre ayrımcı, dışlayıcı ve insan haklarını ihlal eden muameleye tabi tutulmaları olarak ifade edilebilir.

Irkçı ve ayrımcı muamele, bütün dünyada sosyal hizmet yararlanıcılarının sıklıkla karşılaştıkları bir durumdur. İnsanlar, ayrımcılık ve ırkçılığa maruz kalmaları nedeniyle sosyal hizmet yararlanıcısı olabildikleri gibi, sosyal hizmetlerden yararlanma süreçlerinde de ten rengi, etnik köken, siyasi görüş, din veya inanç, yaş, cinsiyet, cinsel yönelim/cinsiyet kimliği gibi özellikleri nedeniyle ırkçı ve ayrımcı muamelelere maruz kalabilmektedirler. Bu nedenle ayrımcılık ve ırkçılık konuları gerek sosyal hizmet eğitiminde, gerekse de mesleki uygulamalarda sıklıkla ele alınan ve çalışılan konular olagelmıştır. Irkçılık, ayrımcılık karşıtı, radikal, eleştirel, feminist sosyal hizmet ile bu yaklaşımlardan beslenen baskı karşıtı sosyal hizmet teorisi ve uygulaması üzerine geniş bir sosyal hizmet literatürü bulunmaktadır.

Farklı ülke ve toplumlarda yoğunlukları değişse de insanların ırkçı ve ayrımcı muameleye maruz kalmalarına neden olan inanış ve kabuller, düzenlemeler ve uygulamalar bütün dünyada bulunmaktadır. Ayrımcılık riski altında bulunan kişiler ve gruplar, aynı zamanda ve sıklıkla da sosyal hizmet yararlanıcılarıdır. Sosyal hizmetlere erişim ve bu hizmetlerden yararlanma süreçleri de ırkçı ve ayrımcı pratikler içerebildiğinden, ayrımcılıkla ilgili yasal düzenlemelerde, sosyal hizmetler alanı ya da belgelerde sıklıkla geçtiği haliyle sosyal koruma alanı da ayrımcılık yasağı kapsamında sayılmaktadır (Discrimination in the EU 2015, s. 4). Bu nedenle sosyal hizmet eğitiminde ve uygulamalarında insan hakları temelinde ırkçılık ve ayrımcılıkla ilgili konuların ele alınması, sosyal hizmet eğitimi almakta olan öğrencilere ve sosyal hizmet uzmanlarına bu konularında farkındalık kazandırılması ek olarak da tutum ve davranış değişikliği yaratılması son derece önemlidir.

Sosyal hizmet yararlanıcıları, ayrımcı muamelelere maruz kaldıkları için sosyal hizmet kurumlarına başvurabildikleri gibi sağlık ve eğitim gibi diğer hizmetleri alırken karşılaştıklarına benzer şekilde, sosyal hizmetlerden yararlanma süreçlerinde de ayrımcılığa maruz kalabilmektedir (Discrimination in the EU 2015, s. 4; Acar, Çoban ve Polat, 2017, s. 44). Bir kişinin evlat edinme talebinin etnik kökeni, cinsel yönelimi ya da siyasi görüşleri nedeniyle olumsuz değerlendirilmesi, kurum bakımında bulunan mülteci bir çocuğa kurum personeli tarafından farklı ve olumsuz muamelede bulunulması, sosyal yardım talebinde bulunan bir kadına sosyal inceleme sürecinde cinsiyetçi önyargılarla yaklaşılması gibi örnekler sıklıkla yaşanabilmektedir. Bu nedenle, insan haklarını koruma mesleği olan sosyal hizmet uygulayıcılarının, başta İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi olmak üzere, temel insan hakları sözleşmelerinin hepsinde yer alan ayrımcılık yasağının gerektirdikleri ve bunun diğer

insan haklarıyla ilişkisi konusunda bilgi sahibi olması ve sosyal hizmet yararlanıcılarının insan haklarının korunması temelinde uygulama yapabilmesi beklenir. Nitekim Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (International Federation of Social Work/IFSW) ve Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği'nin (International Association of School of Social Work/IASSW) kabul ettiği sosyal hizmetin global tanımında ve etik ilkelerinde ayrımcılık konusu özellikle vurgulanmaktadır (IFSW, 2014a; 2018). Ayrıca, başta "Cinsel Yönelim ve Toplumsal Cinsiyet İfadesi" başlıklı politika belgesi olmak üzere, "Sosyal Koruma Sisteminde Sosyal Hizmetin Rolü ve Sosyal Hizmet Mesleğinin Eğitim ve Öğretiminde Global Standartlar" politika belgelerinde de ayrımcılık ve ayrımcılıkla mücadelede sosyal hizmet uzmanlarının rolü vurgulanmaktadır (IFSW, 2014b; 2016; IASSW, 2004).

Ayrımcılık ve ırkçılık, sosyal hizmet literatüründe "ırkçılık karşıtı sosyal hizmet" (Lavalette ve Penketh, 2014), "ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet" (Forsythe, 1995; Thompson, 2008), "baskı karşıtı sosyal hizmet/uygulama" (Dominelli, 2002; Baines, 2017), "ayrımcılık ve baskı karşıtı sosyal hizmet" (Payne, 2020) ve "ötekileştirme" (Julkunen ve Rauhala, 2013) gibi kavramsallaştırmalarla ele alınmaktadır. Ayrımcılık riski altında bulunanlara yönelik ayrımcı pratikler (Sanfelici 2019), sosyal hizmet uzmanları ve öğrencilerinin tutumları (Davis, 2019; Tcholakova, Sotirova ve Tzvetanova, 2018; Wong ve Jones, 2018; Papadaki, Plotnikof ve Papadaki, 2012), ayrımcılık riski altında bulunan gruplara (özellikle etnik ve dini temele dayalı ayrımcılık ile cinsel yönelime dayalı ayrımcılık gibi) dâhil olan sosyal hizmet uzmanı ve öğrencilerin ayrımcılık deneyimleri (Götz ve Blanz 2018) sosyal hizmet literatüründe sıklıkla çalışılan konulardır. Öğrencilerin ayrımcılığa ilişkin tutumları, kendi ayrımcılık deneyimleri ve bu konuda farkındalık kazanmaları için geliştirilmiş önerilerle ilgili literatür oldukça geniş (Nothdurfter ve Nagy 2017; Danforth, Hsu ve Miller, 2019; Messinger, Natale, Dentato ve Craig; McPherson, Villarreal-Otálora ve Kobe, 2019; Atteberry-Ash, Nicotera ve Gonzales, 2019; Rodenborg ve Dessel, 2019).

Türkiye'deki sosyal hizmet literatüründe ırkçılık ve ayrımcılık konularının fazla çalışılmadığını söylemek abartılı olmayacaktır. Tuncay ve İl (2006)'in makalesinde, baskı karşıtı uygulamanın teorik çerçevesi ele alınmaktadır. Cankurtaran ve Beydili (2016) ayrımcılıkla ilgili temel kavramları açıkladıkları makalede ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasının gerekliliğini tartışmaktadırlar. Tek (2019) ırkçılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasını konu alan makalesinde, kurgusal bir vaka analizi ile huzurevinde kalan ve azınlık statüsünde olan Nadia W.'nin maruz kaldığı ayrımcılığı ve sosyal hizmet müdahalesini ele almış, ırkçılığın yıkıcılığını ise Hotel Ruanda filminin analizini yaparak tartışmıştır. Güldalı (2018) baskı karşıtı sosyal hizmet uygulamasının eleştirel boyutunu öne çıkararak konuyu yapısal eşitsizlikler ve sosyal hizmetler alanında yaşanan neoliberal dönüşümler bağlamında ele almakta ve sosyal hizmet uzmanlarının yeni toplumsal hareketlerle birlikte hareket etmesi gerektiğini belirtmektedir. Özdemir ve Duyan (2018)'in makalesinde baskı ve ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet bir arada ele alınmakta ve teorik bir çerçeve çizilmektedir. Yücel (2017), baskı karşıtı uygulamanın teorik çerçevesini aktardığı makalesinde, Türkiye'de baskı karşıtı uygulamanın "toplumsal ve yasal meşruiyet zemini olmadığını" savunmaktadır. Çiftçi'ye göre, "baskı karşıtı

uygulamayı Batı'da ortaya çıkartan ve geliştiren koşulların Türkiye'de henüz tam olarak şekillenmemesi baskı karşıtı uygulamanın Türkiye'de uygulanabilirliğini zora sokmaktadır". Çiftçi ayrıca, "baskı karşıtı sosyal hizmetin bir ülkede uygulanabilirliğinin temel iki kriteri olan insan hakları ve sosyal adalet konularının Türkiye'de arzu edilen düzeyde olmaması ve baskı karşıtı uygulamanın ve kullandığı yöntemlerin nasıl uygulanacağına dair Türkçe literatürde yeterince bilgi olmaması ise diğer problem alanları olarak sivrileşmektedir" tespitinden hareketle, baskı karşıtı sosyal hizmet uygulamasının kısa vadede Türkiye'de uygulanmasının mümkün görünmediğini (2019, s. 11) belirtmektedir. Derleme niteliğinde olan bu makaleler dışında ayrımcılık, ırkçılık ve baskı karşıtı sosyal hizmet uygulaması üzerine herhangi bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Ayrımcılığa maruz kalanlar açısından bakıldığında ise yaşlılara yönelik ayrımcılık (Buz, 2015; Daşbaşı ve Kesen, 2015; Özateş Gelmez, 2018) ve LGBT'lerle sosyal hizmet (Buz, 2011), engellilerin istihdamında ayrımcılık (Leblebici, Öktem, Aydın ve Ömürgülşen, 2005), engelli kadınlara yönelik ayrımcılık (Kahraman Güloğlu, 2019) konularının çalışıldığı görülmektedir. Doğrudan sosyal hizmet perspektifini içermese de engellilere, kadınlara ve LGBT'lere yönelik ayrımcılık konuları Türkiye'de en fazla çalışılan konulardır.

Sosyal hizmet, ayrımcılık ve ırkçılık karşıtı uygulamaya etik ilkeleri arasında yer verir ve aynı zamanda da kendisini insan hakları mesleği olarak (Healy, 2008; Ife, 2001, Taşkın-Şahin, 2017) kabul eder. Ayrımcılık ve ırkçılık karşıtı sosyal hizmet konularının ülkemizde yeterince çalışılmadığı ve bu konularda araştırmaların yeterince yapılmadığı da açıktır. Önceki paragrafta vurgulandığı gibi, son yıllarda sosyal hizmet mesleğinin felsefesi, tarihsel gelişimi ve mevcut bilgi birikimine yeterince bakılmaksızın, Türkiye'de ayrımcılık ve baskı karşıtı sosyal hizmet uygulamasının mümkün olmadığını savunan görüşler ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir (Yücel, 2017; Çiftçi 2019). Ancak ırkçılık ve ayrımcılık, bütün dünyada olduğu gibi, ülkemizde de sosyal hizmetler alanı dâhil olmak üzere, yaygın olarak yaşanmakta ve bu konularda aşağıda ayrıntılı olarak anlatıldığı gibi yasal düzenlemeler bulunmakta, sınırlı da olsa, çalışmalar yapılmaktadır. Sosyal hizmet akademisyen, uygulayıcı ve öğrencilerinin sözü edilen yasal düzenleme ve uygulamalar hakkında bilgi sahibi olması gerektiği düşüncesiyle, bu makalede yasal düzenleme ve uygulamalar aktarılmış, ülkemizde ayrımcılık ve baskı karşıtı sosyal hizmet uygulamasının mümkün ve gerekli olduğu savunulmuştur.

İnsan Hakları İhlali Olarak ırkçılık ve Ayrımcılık

Birleşmiş Milletler Sistemi

Türkiye, önceki dönemlerde de kabul edilmiş olmakla birlikte, Avrupa Birliği (AB) tam üyelik sürecinde gerek Birleşmiş Milletler (BM) gerek Avrupa Konseyi (AK) gerekse de AB düzeyinde çok sayıda insan hakları sözleşmesi ve belgesine taraf olmuştur. Bu sözleşmelerin bir kısmı, doğrudan ırkçılık ve ayrımcılıkla ilgili olduğu gibi (BM Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesi ve BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmeleri), sözleşmelerin hepsinde ayrımcılığın önlenmesiyle ilgili hükümler bulunmaktadır. Bunun anlamı, Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmelerde

güvence altına alınmış hakların korunması ve gerçekleşmesinin sağlanması için yasal, idari ve uygulamaya yönelik bütün önlemleri almakla yükümlü olduğudur.

Ayrımcılık yasağı, temel insan hakları sözleşmelerinin hepsinde yer almakla birlikte, bu sözleşmelerde bir ayrımcılık tanımı yapılmamakta, kimlere ayrımcı muamele yapılamayacağı sıralanmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde (İHEB, 1948) ayrımcılık yasağı, “Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka türden kanaat, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya başka türden statü gibi herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, bu Bildirgede belirtilen bütün hak ve özgürlüklere sahiptir” (madde 2/1) şeklinde yer almaktadır. Ayrımcılık yasağı, Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (1966) ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinde (1966) de aynı ifadelerle tekrarlanmıştır.¹ Doğrudan ayrımcılık üzerine yapılmış insan hakları sözleşmeleri olan Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (1965) ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinde (1979) ise, “ırk ayrımcılığı” ve “kadın olmaya dayalı ayrımcılık”tan ne anlaşıldığı daha açık olarak yer almıştır.

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesinde, ırk ayrımcılığı terimi, “siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacına ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih anlamında” kullanılmıştır (madde 1). Sözleşmenin giriş kısmında, “her türlü ırk farklılığına dayalı her türlü üstünlük öğretisinin bilimsel açıdan yanlış olduğu, etik açıdan kınanması gerektiği, sosyal açıdan gayri adil ve tehlikeli olduğu, hiçbir yerde teoride ve uygulamada ırk ayrımcılığı için bir mazeret bulunmadığı” belirtilmektedir. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinde kadınlara karşı ayrımcılık teriminin, “siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını, kadınların bu haklardan yararlanmalarını veya kullanmalarını engelleme veya hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran cinsiyete dayalı her hangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama” anlamına geldiği kabul edilmektedir (madde 1).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesindeki kullanıldığı şekliyle ayrımcılıktan ne anladığını, 1989 yılında yaptığı 18 Nolu Genel Yorumunda açıklığa kavuşturmuştur. Buna göre ayrımcılık, “ayırma, dışlama, kısıtlama veya ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken mülkiyet, doğum, siyasi veya diğer görüşlere dayalı olarak gerçekleştirilen ve bütün hak ve hürriyetlerin herkes tarafından tanınmasını ve kullanılmasını engelleyecek ve tanınmasını ve kullanılmasını sonlandıracak ayrımcılık” olarak anlaşılmaktadır. Komite ayrıca, “her farklı muamelenin bir ayrımcılık halini oluşturmadığını” belirtmektedir. “Farklı

¹ Sözleşmeler, 1966 yılında kabul edilmiş, 1976 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu iki Sözleşme Türkiye tarafından 2000 yılında imzalanmış, 2003 yılında onaylanmıştır.

muamelenin dayandığı kriterler makul, objektif olduğu ve ulaşılmak istenen sonuç Sözleşme çerçevesinde meşru olduğu sürece her farklı muamele bir ayrımcılık teşkil etmeyecektir” (Aktaran Uyar, 2006, s. 43-44).

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede (ÇHS, 1989) ayrımcılık yasağı, Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinde olduğu gibi İHEB’de kullanıldığı şekilde yer alırken, Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşmede (EHS, 2006) engelli ayrımcılığından ne anlaşıldığı tanımlanmıştır. Engelliliğe dayalı ayrımcılık, “siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alanda insan hak ve temel özgürlüklerinin tam ve diğerleri ile eşit koşullar altında kullanılması veya bunlardan yararlanılması önünde engelliliğe dayalı olarak gerçekleştirilen her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlamayı kapsamaktadır. Engelliliğe dayalı ayrımcılık makul düzenlemelerin² gerçekleştirilmemesi dâhil her türlü ayrımcılığı kapsar” (EHS, madde 2).

Birleşmiş Milletler Sisteminde üretilmiş insan hakları sözleşmelerinin hepsinde de ayrımcılık yasağı, sözleşmede güvence altına alınan haklar bakımından ve sayılan özellikler nedeniyle ayrımcılık yapılmayacağı yönündedir. Başka bir deyişle, burada belirtilen sözleşmelerde ayrımcılık yasağı, belirtilen özellikler bakımından kişilere sözleşmelerde yer alan haklar bakımından ayrımcılık yapılamayacağını vurgulamaktadır.

Avrupa Konseyi Sistemi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde (AİHS, 1953) ayrımcılık yasağı, “Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal ya da diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanması” olarak 14. maddede düzenlenmiştir. İnsan haklarının korunması ve güvence altına alınmanın temel bir parçası olarak kabul edilen ayrımcılığa karşı korumayı güçlendirmek amacıyla kabul edilen AİHS 12 Nolu Ek Protokol³, “herhangi bir hakkın kullanımında eşit muameleyi garanti ederek ayrımcılık yasağının kapsamını genişletmektedir. Protokol, özellikle cinsiyet eşitliği ve ırk eşitliğinin nasıl güçlendirileceği konusundaki tartışmalardan doğmuştur” (FRA, 2010, s. 13).

Avrupa Sosyal Şartı (ASŞ,1965) ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartında (GGASŞ, 1996) ayrımcılık, çalışma yaşamı, sosyal güvenlik, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlere erişim gibi alanlar bakımından vurgulanmıştır. GGASŞ 20. maddesinde istihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayırım yapmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele hakkı düzenlenmiştir. Buna göre taraf devletler, “işe giriş, işten çıkarılmaya karşı korunma ve yeniden işe yerleştirme, mesleki yönlendirme,

²“Makul düzenleme”, engellilerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve düzenlemeleri ifade eder.

³ Türkiye Protokolü 2001 yılında imzalamış ancak henüz onaylamamıştır.

eğitim, yeniden eğitim ve rehabilitasyon, istihdam koşulları ve ücreti de kapsayan çalışma koşulları, yükselmeyi de kapsayan meslekte ilerleme” alanlarında bu hakkı tanımayı ve uygulanmasını sağlamayı ve teşvik etmek için uygun önlemleri almayı taahhüt ederler (madde 20). Ayrımcılık yasağıyla Şartta “yer alan haklardan yararlanma ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka görüşler, ulusal ya da sosyal köken, sağlık, ulusal bir azınlığa mensubiyet, doğum ya da başka statüler gibi nedenlere dayanan hiçbir ayrımcılığa tâbi olmaksızın sağlanacaktır” (Bölüm V, madde E). GGASŞ'nın sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı başlıklı 14. maddesinin 1. bendinde, “Akit Taraflar Sosyal Refah Hizmetlerinden Yararlanma Hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla: 1. Sosyal hizmet yöntemlerinden yararlanarak, toplumda bireylerin ve grupların refah ve gelişmelerine ve sosyal çevreye uyum sağlamalarına katkıda bulunacak hizmetleri teşvik etmeyi ya da sağlamayı taahhüt ederler” denilmektedir. Bu madde, sosyal refah hizmetlerinin, sosyal hizmet (social work), yöntemlerinden yararlanılarak sunulmasını vurgulaması bakımından son derece önemlidir.⁴

Kadınlara Yönelik Ev İçi Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi, 2014), kadınlara yönelik ayrımcılık ve kadın erkek eşitliğine yönelik düzenlemeler getirmekte, şiddet mağdurlarına eşit koruma sağlanmasını öngörmekte ve mağdurlar arasında her türlü ayrımcılığı yasaklamaktadır (Madde 4/3)⁵. İstanbul Sözleşmesinde ayrımcılık yapılamayacak özellikler olarak, diğer sözleşmelerde yer almayan toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, sağlık durumu, engellilik, medeni durum ve göçmen ve mülteci statüsü de yer almıştır. Ayrımcılık yasağı, Birleşmiş Milletler Sisteminde olduğu gibi, Avrupa Konseyi Sisteminde üretilmiş sözleşmelerde de sözleşmelerde yer alan haklar bakımından ele alınmıştır.⁶

Avrupa Birliği

Türkiye'nin tam üyelik müzakereleri sürdürdüğü Avrupa Birliği de ayrımcılıkla ilgili çok sayıda düzenlemeyi kabul etmiştir. “Avrupa ayrımcılıkla mücadele mevzuatı, dünyanın en kapsamlı yasaları arasında yer almaktadır. 2000 yılında Avrupa Birliği, işyerinde ırksal veya etnik köken, din veya inanç, engellilik, yaş veya cinsel yönelim temelinde ayrımcılığı yasaklayan iki geniş kapsamlı yönerge kabul etmiştir.⁷ Bu düzenlemeler, ırk ve etnik köken bakımından günlük yaşamın eğitim ve

⁴ Bu maddenin Avrupa Sosyal Haklar Komitesi yorumlarındaki açıklamalarını ele alan ayrıntılı bir çalışma için bkz. Taşğın-Şahin, N. (2017). Türkiye'nin Taraf Olduğu İnsan Hakları Sözleşmeleri Bağlamında Sosyal Hizmet Uygulamaları, *Sosyal Hizmetlerde Güncel Tartışmalar* (Derleyen Neşe Şahin Taşğın, Uğur Tekin, Yasemin Ahi), Nika Yayınevi: Ankara. 25-57.

⁵ Tam metin şöyledir: Taraflar bu Sözleşme hükümlerinin, özellikle de mağdurların haklarını korumaya yönelik tedbirlerin, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya başka tür görüş, ulusal veya sosyal köken, bir ulusal azınlıkla bağlantılı olma, mülk, doğum, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, sağlık durumu, engellilik, medeni hal, göçmen veya mülteci statüsü veya başka bir statü gibi, herhangi bir temele dayalı olarak ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmasını temin edeceklerdir (İstanbul Sözleşmesi Madde 4/3).

⁶ Avrupa Konseyi sisteminde ayrımcılık yasağını içeren ve bu makalede ele alınmayan sözleşme ve diğer belgeler için Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı'na bakılabilir.

⁷ ırksal Eşitlik Yönergesi (Directive 2000/43/EC of 29 June 2000), istihdam bağlamında ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılığı ve aynı zamanda refah sistemi ve sosyal güvenlikle mal ve hizmetlere erişimde ayrımcılığı yasaklamaktadır.

sosyal hizmetler gibi yönlerini de kapsamaktadır. 1975’den bu yana AB düzeyinde son olarak 2015 yılında yayımlananlar olmak üzere işyerinde ırksal veya etnik köken, din veya inanç, engellilik, yaş veya cinsel yönelim temelinde ayrımcılığı yasaklayan ve Roman nüfusun entegrasyonunu içeren çok sayıda yasal düzenleme kabul edilmiştir” (Discrimination in the EU, 2015, s. 4).

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartında ayrımcılık yasağı, “cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya diğer her türlü düşünce, bir ulusal azınlığa mensubiyet, servet, doğum, sakatlık, yaş veya cinsel eğilime dayalı her türlü ayrımcılık yasaktır” (madde 21/1) şeklinde düzenlenmiştir. Madde 21/2’de, “millet esasına dayalı her türlü ayrımcılık yasaklanmıştır.”⁸ Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliğinin birbirinden ayrı olarak geliştirilseler dahi birbirlerini destekledikleri ve birlikte ele alınması gerektiği kabul edilen kapsamlı “ayrımcılık yasağı” ve “ayrımcılık hukuku” mevzuatı bulunmaktadır (FRA, 2010, s. 12).

İrkçilik ve ayrımcılık yasağının, bu hakların ihlaline maruz kalan gruplar düşünüldüğünde, sosyal hizmet mesleği ve alanını doğrudan ilgilendirdiği çok açıktır. Bütün insan hakları sözleşmeleri için geçerli olmakla birlikte, özellikle, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, Engelli Hakları Sözleşmesi, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı ve İstanbul Sözleşmesi doğrudan sosyal hizmetlerle ve sosyal hizmetler alanıyla ilgili insan haklarını içermektedir. Ayrıca, insan hakları bir bütün olup, belirli bir insan hakkının sistematik ihlali, diğer insan haklarının korunmasının önünde de engel teşkil etmektedir. Bu nedenle, sosyal hizmet uzmanlarının ve alanda çalışan diğer meslek elemanlarının ülkemizde insan hakları ve özellikle de konumuz olduğu üzere ırkçılık ve ayrımcılık yasağıyla ilgili yasal ve idari düzenlemelere hâkim olmaları gerekmektedir. Bu nedenle sonraki bölümde, ülkemizde taraf olunan temel insan hakları sözleşmeleri çerçevesinde geliştirmekle yükümlü olunan ırkçılık ve ayrımcılık yasağıyla ilgili yasal durum ve uygulamalar ele alınmıştır.

Türkiye’de İrkçilik ve Ayrımcılık Yasağı: Ulusal Mevzuat

Türkiye’de uluslararası mevzuata ek olarak, başta Anayasa olmak üzere, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK), 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 4857 Sayılı İş Kanunu, 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu gibi çok sayıda kanunda ırkçılık ve ayrımcılıkla ilgili düzenleme bulunmaktadır. Ayrıca 6701 Sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu (TİHEK) ayrımcılık türleri ve ayrımcılıkla mücadelede yapılacakları içermektedir. Son olarak 6328

İstihdamda Eşitlik Yönergesi (Directive 2000/78/EC of 27 November 2000), cinsel yönelime, dini inanca, yaşa ve engelliliğe dayalı olarak istihdam alanında ayrımcılığı yasaklamaktadır (FRA, 2010:14).

⁸ Madde 21/2’nin tam metni şöyledir: Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşmanın ve Avrupa Birliği Antlaşmasının uygulama alanı kapsamında ve bu Antlaşmaların özel hükümlerine hâlel gelmemek kaydıyla, milliyet esasına dayalı her türlü ayrımcılık yasaktır”.

Sayıli Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununda da kamu kurumlarının iŖleyiŖinde ayrımcılığın önlenmesiyle ilgili düzenlemeler bulunmaktadır.

Ayrımcılık yasağı, Anayasanın kanun önünde eŖitlik baŖlıklı 10. maddesinde düzenlenmiŖtir: “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eŖittir”. Bu madde 2004 ve 2010 yıllarında ek fıkralarla genişletilmiŖtir. İlk ekleme, kadın erkek eŖitliđiyle ilgili olup Ŗu Ŗekildedir: “Kadınlar ve erkekler eŖit haklara sahiptir. Devlet, bu eŖitliđin yaŖama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.” İkinci ek fıkra, “çocuklar, yaŖlılar, özürllüer, harp ve vazife Ŗehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eŖitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Hiçbir kiŖiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün iŖlemlerinde kanun önünde eŖitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar” Ŗekindedir. Ayrıca 2004 yılında yapılan bir deđiŖlikle, Anayasa'nın 90. maddesine, “usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere iliŖkin milletlerarası antlaŖmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuŖmazlıklarda milletlerarası antlaŖma hükümleri esas alınır” hükmü eklenmiŖtir. Buna göre, Türkiye, taraf olduğu BirleŖmiş Milletler ve Avrupa Konseyi Sistemlerinde üretilen ve önceki bölümde ele alınan temel insan hakları sözleşmelerini, Anayasa'nın üzerinde bir yere konumlandırmıŖtır. İnsan hakları ve konumuz olduğu üzere ırkçılık ve ayrımcılık yasağı söz konusu olduğunda, önceki bölümde ele alınan temel insan hakları sözleşmeleri iç hukuk niteliğinde olup, Anayasa ve diğer yasalarda farklı hükümler bulunması halinde insan hakları sözleşmeleri geçerli olacaktır. Öte yandan, iç hukukun usulüne uygun kabul edilmiş bu sözleşmelere uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak Türkiye, daha önce de vurgulandığı gibi, Avrupa Birliğiyle (AB) katılım müzakerelerinin baŖladıđı 2005 yılından bu yana, taraf olduğu temel insan hakları sözleşmelerinde ve AB hukukunda yer alan ayrımcılık yasağı konusunda Birlik müktesebatına uygun yasal düzenlemeler geliŖtirme ve ayrımcılıkla mücadele konusunda etkin önlemler alma yükümlülüğü altında bulunmaktadır.

Türkiye İnsan Hakları ve EŖitlik Kurumu (TİHEK) ve Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK)

Ayrımcılık yasağı ve ayrımcılıkla mücadele alanındaki sorunlar ve ihlaller, gerek insan haklarının korunması ve güvence altına alınması gerekse de sosyal politika ve istihdam alanında ayrımcılıkla mücadele baŖlıkları altında AB İlerleme Raporlarında, Türkiye'nin sürekli eleŖtirildiđi konuların baŖında gelmektedir. Ayrımcılıkla mücadele alanında giderek artan eleŖtiriler karşısında, 2016 yılında kabul edilen 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve EŖitlik Kurumu (TİHEK) Kanunu⁹ ile ayrımcılık yasağıyla ilgili olarak yeni düzenlemeler yapılmıŖtır. TİHEK Kanunu ile cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaŖ temellerine dayalı ayrımcılık yasaklanmıŖtır (madde 3). Cinsel yönelim ve

⁹ Türkiye İnsan Hakları ve EŖitlik Kurumu, 2012 yılında 6332 sayılı Kanun'la kurulmuş olan Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun (TİHK) yerini almak üzere, 20 Nisan 2016 tarihli ve 29690 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Türkiye İnsan Hakları ve EŖitlik Kurumu Kanunu ile kurulmuŖtur.

cinsiyet kimliği ayrımcılık nedeni olarak kabul edilmemiştir. TİHEK'e ayrıca ayrımcılık yasağı ihlallerini resen veya başvuru üzerine inceleme, araştırma, karara bağlama ve sonuçlarını takip etme görev ve yetkisi de verilmiştir (madde 9). Kanunda yer verilen ayrımcılık türleri; ayrı tutma, ayrımcılık talimatı verme bu talimatları uygulama, çoklu ayrımcılık, doğrudan ayrımcılık, dolaylı ayrımcılık, işyerinde yıldırma, makul düzenleme yapmama, taciz ve varsayılan temele dayalı ayrımcılıktır¹⁰ (madde 4/1). Ayrımcılık türleri, Kanunun tanımlar başlıklı 2. Maddesinde tanımlanmıştır. TİHEK, ayrımcılık yasağıyla ilgili başvuruları incelemesi sonucunda ihlal tespit etmesi durumunda sorumlular hakkında para cezası uygulayabilmektedir (TİHEK, 2018, s. 18-20).

İrkçilik ve ayrımcılığın yanı sıra, diğer insan hakları ihlali iddialarını da bireysel başvuru şikâyeti ve resen inceleme yetkisi bulunan TİHEK'in aynı zamanda insan hakları ihlallerine yönelik ulusal önleme mekanizması çerçevesinde de görevleri bulunmaktadır. TİHEK Kanununun 9. maddesine göre kurumun, özgürlüğünden yoksun bırakılan ya da koruma altında alınan kişilerin buldukları yerlere de haberli veya habersiz düzenli ziyaretler gerçekleştirme yetkisi bulunmaktadır. Buna göre Kurum, sosyal hizmet kuruluşlarına da "izleme ziyareti" yapabilmektedir. İzleme ziyaretleri kapsamında, 2019 yılında ceza infaz kurumları, geçici barınma ve geri gönderme merkezleri, karakol nezarethaneleri ve bir özel bakım merkeziyle bir de çocuk evleri sitesine ziyaret yapılmıştır. Sayılan kurumların bir kısmı doğrudan sosyal hizmet kuruluşları olduğu gibi, hemen hepsi aynı zamanda sosyal hizmet uzmanı istihdam edilen kurumlardır. Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanlarının, TİHEK'in çalışmaları hakkında bilgi sahibi olması, yaptığı çalışmaları takip etmesi yararlı olacaktır.

Ayrımcılıkla ilgili çalışmalar yapan bir diğer kurum da 6328 Sayılı Kanunla 2012 yılında kurulan Kamu Denetçiliği (Ombudsman) Kurumu'dur (KDK). Kurumun, kamu kurumlarının işleyişinde ayrımcılığın önlenmesinin izlenmesiyle ilgili görevleri bulunmaktadır. Denetçilerden birinin kadın ve çocuk hakları alanında görevlendirilmesi öngörülmüştür (madde 7). Bu denetçinin görev alanı, çalışma ve sosyal güvenlik, kadın hakları, çocuk hakları, ailenin korunması, engelli hakları ve sosyal hizmetler olarak belirlenmiştir (Kamu Denetçiliği Kurumu 2019, s. 40-41). Kuruma, "idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışları" hakkında "menfaati ihlal edilen gerçek ve tüzel kişiler" başvuruda bulunabilir. "Ancak, şikâyetin insan hakları, temel hak ve özgürlükler, kadın hakları, çocuk hakları ve kamuyu ilgilendiren genel konulara yönelik olması hâlinde menfaat ihlali aranmaz" (Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, madde 7). Kamu denetçileri, görevli oldukları alanlarda kişilerin kamu kurumlarından hizmet alırken karşılaştıkları ayrımcı muamelelere ilişkin şikâyetleri almakta, kabul edilenleri araştırmakta ve incelemekte, gerekirse bilirkişi görevlendirmekte, dostane çözüm ya da tavsiye kararı vermektedir. Tavsiye kararları, ilgili idarenin, hatalı davranıldığını kabulü, zararın tazmini, işlem yapılması veya eylemde bulunulması; mevzuat değişikliğinin yapılması, işlemin geri alınması, kaldırılması, değiştirilmesi ve düzeltilmesi; uygulamanın düzeltilmesi, uzlaşmaya gidilmesi, tedbir alınması şeklinde olabilir (Kamu

¹⁰ Kanun nefret suçlarına yer vermemesi nedeniyle eleştirilmektedir.

Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, madde 32). Kuruma, engelli hakları ve sosyal hizmetler, kadın hakları ve çocuk haklarıyla ilgili olarak yapılan başvuruların bir kısmı sosyal hizmet kuruluşlarındaki iş ve işlemlerle ilgilidir (KDK, 2019).

Türkiye'nin ırkçılık ve ayrımcılıkla ilgili çalışmalar yapmak amaçlı kurduğu TİHEK, çeşitli açılardan eleştirilmektedir. Bu konudaki en güncel eleştiri, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinin Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması çerçevesinde hazırladığı ve 12 Kasım 2019 tarihinde açıkladığı Türkiye Raporunda yapılmıştır. Raporda Türkiye'ye, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi ve İşkenceye Karşı Komitenin daha önce yaptığı eleştiriler tekrarlanmaktadır. Buna göre raporda, ilgili komitelerin TİHEK'in "işlevsel, yapısal ve mali bağımsızlığının sağlanmasını ve üyelerinin atanmasının insan haklarının geliştirilmesi ve korunması için kurulan ulusal kuruluşların statüsüne ilişkin ilkelere (Paris Prensipleri)¹¹ tam olarak uyumlu olmasının garanti altına alınmasını tavsiye"si hatırlatılmaktadır. Paris Prensiplerine göre, ulusal insan hakları kurumlarının, "*kuruluşunun yasal veya anayasal dayanağa sahip olma, hükümetten bağımsız olma ve özerklik, insan haklarının korunması ve güçlendirilmesi için geniş yetkilere sahip olma ve yeterlilik, üye seçiminde ve tayininde çoğulculuk ve bağımsızlığın sağlanması, yeterli mali kaynak ve mali özerklik, sivil toplum ve devlet arasında köprü olma gibi özellikler taşıması beklenmektedir.*" Bu ilkeler açısından değerlendirilerek TİHEK, iktidarın yönlendirme ve etkisinden bağımsız olmamakla eleştirilmektedir.¹² Ayrıca, Türkiye'nin "ulusal bir önleme mekanizması olarak söz konusu Kurumun "görevini bu amaca yönelik özel bir yapı ve yeterli kaynaklarla etkin bir şekilde yerine getirmesini temin etme"si istenmektedir (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Türkiye Raporu Derlemesi, 2019).¹³

Avrupa Birliği İlerleme Raporları ve Taraf Olunan Sözleşmelerin Ülke Raporlarında Yer Alan Eleştiriler

Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan 2019 yılı ilerleme raporunda, ayrımcılık yapmama ilkesinin yasal zeminde yeterince korunmadığı ve tam olarak uygulanmadığı, TİHEK'in Mart 2019'a kadar yalnızca iki karar çıkardığı belirtilmektedir. Ayrıca nefret suçlarına ilişkin mevzuatın uluslararası standartlarla uyumlu olmadığı, cinsel yönelime dayalı nefret suçlarını kapsamadığı eleştirisi yapılmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve engellilere yönelik içermeci politikaların yetersizliği, lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, transseksüel ve interseks bireylerin temel haklarının yeterince korunmadığı ve LGBTI bireylere karşı ayrımcılığın hâlâ yaygın olduğu vurgulanmaktadır.

¹¹ 20 Aralık 1993 tarihli 48/134 sayılı BM Genel Kurul kararı ile kabul edilen Paris Prensipleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/StatusOfNationalInstitutions.aspx> Erişim tarihi: 18.03.2020.

¹² TİHEK Kanunuyla yapılan düzenlemeler ve TİHEK'in gerek bağımsız bir insan hakları kurumu olma bakımından yapısı gerekse de ayrımcılık konusundaki çalışmalarının AB hukukuna uygunluğu üzerine eleştiriler için bakınız Karan, U. (2018). Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu ve Ayrımcılık Yasağına Dair Mevzuatın Avrupa Birliği Hukukuna Uyumu, Uluslararası Ayrımcılık Konferansı Bildirileri, Eşit Haklar için İzleme Derneği, İstanbul, ss, 95-104.

¹³ A/HRC/WG.6/35/TUR/2, <https://undocs.org/A/HRC/WG.6/35/TUR/2> Erişim tarihi: 16.03.2020.

Azınlıklara yönelik nefret söylemleri ve tehditlerin varlığını koruduğu, Romanlara yönelik ayrımcılığın önlenmesiyle ilgili çalışmaların yeterince verimli yapılmadığı, Türkçe dışındaki dillerde kamu hizmeti sunulmadığı gibi eleştiriler sürdürülmüştür. Raporda ayrıca, istihdam ve sosyal politika alanında ayrımcılıkla mücadeleyle dair bir strateji ya da eylem planı bulunmadığı, Suriyeli genç sığınmacıların iş piyasasında ayrımcılığa uğradıkları vurgulanmıştır. Ayrımcılıkla ilgili şikâyetleri almaya başlayan TİHEK'in kapasitesinin artırılması gerektiği belirtilmiştir. Türkiye'deki yasal çerçevenin cinsel kimlik ve cinsel yönelime dayalı ayrımcılığı yasaklamadığının altı çizilmiştir (Ak, 2019, s. 45-98).

Taraf olunan temel insan hakları sözleşmeleri temelinde bakıldığında da, Türkiye'de ayrımcılığın önlenmesiyle ilgili yasal mevzuatın yetersizliği ve yaygın ayrımcı uygulamaların bulunması, ilgili komitelerin ülke raporlarında sıklıkla vurgulanmaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyinin 20-31 Ocak 2020 tarihinde yapılan 35. Oturumunda Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması kapsamında, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından, Türkiye'nin taraf olduğu bütün insan hakları sözleşmeleri komiteleri raporlarından derlenen Türkiye Raporunun (12 Kasım 2019 tarihli rapor) "ayrımcılık yasağı ve eşitlik" başlıklı bölümünde bazı hatırlatmalar ve eleştiriler sıralanmıştır. İlk olarak, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesinin, "Türkiye'nin ayrımcılıkla mücadele mevzuatında yer alan ırk ayrımcılığı tanımına yasaklanan ayrımcılık gerekçelerinin eklenmesi tavsiye"si hatırlatılmaktadır. İkinci olarak, aynı Komitenin, "çoğunlukla azınlıklara yönelik, medya dâhil olmak üzere kamusal söylemde kayıtlara geçen ırkçı nefret söylemi ve ayrımcı ifade vakaları" ile ilgili endişeleri tekrarlanmıştır. Bu endişeler, "Kürtler, Ermeniler ve Romanlar gibi etnik kökenleri temel alınarak bireyleri hedef alan fiziksel saldırılar dâhil olmak üzere kayıtlara geçen nefret suçu olayları", "nefret söylemi ve nefret suçu davalarının her zaman uygun ve etkili bir şekilde" soruşturulmaması, sorumluların yargılanmaması ve cezalandırılmaması, ayrıca bazı davalar ele alınmasına karşın, "yerel mahkemelere çok az sayıda nefret suçu davası" getirilmesi üzerindedir. Raporda ayrıca, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK), Türkiye'nin üçüncü Evrensel Periyodik İnceleme süreci için sunduğu raporda yer alan, "lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel ve interseks bireylerin cinsel yönelimleri ve cinsiyet kimlikleri nedeniyle önemli bir düzeyde ayrımcılıkla ve sosyal tecritle karşılaşabileceklerini ve cinsel taciz, fiziksel ve cinsel şiddet ve bu yolla cinsel yönelimlerinin değiştirilebileceği varsayımı ile zorla evliliklere maruz kalabilecekleri" değerlendirmesi vurgulanmıştır (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Türkiye Raporu Derlemesi, 2019).

Raporun, Sözleşmeler temelinde değerlendirmelerin yapıldığı bölümünde ise, ilgili komitelerin Türkiye nihai gözlem raporlarında yer alan ve ayrımcılıkla ilgili olan konular vurgulanmıştır. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, "aile ve toplumda kadın ve erkeklerin rol ve sorumlulukları ile ilgili kökleşmiş ayrımcı stereotiplerin sürekliliğinden" endişe duymaktadır. Aynı Komite, Kamu Denetçiliği Kurumunda "kadın ve çocuklar için insan haklarının korunması konusunda özel bir birim kurulmasını ve kadınların gelişimini sağlamak için layıkıyla finanse edilen bir politika

geliştirilmesini ve uygulanması”nı tavsiye etmektedir (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Türkiye Raporu Derlemesi, 2019).

Engelli Hakları Komitesi, “tüm düzeylerde ayrımcı olan ayrıştırılmış eğitimin sürekliliğinden ve kapsayıcı bir eğitim sisteminin bulunmamasından endişe” duymaktadır. “Mevzuatta kapsayıcı eğitimi tanımayı ve uygulanması için politika ve stratejiler benimsemeyi” ve “engellilere yönelik ayrımcı hükümleri kaldırmasını ve ayrımcılık karşıtı mevzuatını Engelli Hakları Sözleşmesi ile uyumlu hale getirmesini” tavsiye etmektedir (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Türkiye Raporu Derlemesi, 2019).

İrk Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi, “bazı azınlık gruplarına mensup kişilerin¹⁴, nüfusun geri kalanıyla eşit düzeyde ekonomik, sosyal ve kültürel haklara sahip olmadıklarından” ve “yüzde 10’luk seçim barajının, azınlık gruplarının, siyasi işlerde, özellikle seçimle iş başına gelen kurumlarda eşit temsil edilmelerine bir engel oluşturmasından” endişe duymaktadır. “Türkiye’nin durumunu gözden geçirmesini ve etnik, ulusal veya etnik-dinsel azınlıklar olarak nitelendirilebilecek diğer grupları tanımayı değerlendirmesini tavsiye” eden Komite, “yoksulluğun etkilerinden muzdarip olan Romanlara karşı ayrımcılık, stereotipler ve önyargıların sürekliliğinden” duyduğu endişeyi vurgulamıştır. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi ise “Kürt kadınların etnik ve dilsel kimliklerine karşı önyargılarla şiddetlenen ve medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarına ilişkin daha fazla marjinalleşmelerine yol açan dezavantajlı durumlarının devam etmesinden” duyduğu endişeyi dile getirirken “Türkiye’yi Kürt kadınların karşılaştığı eşitsizlikleri ele almaya” çağırılmaktadır (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Türkiye Raporu Derlemesi, 2019).

Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı’nın denetim organı olan Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (European Committee of Social Rights/ECSR), Türkiye’nin ülke raporlarıyla¹⁵ ilgili değerlendirme sonuçlarını Mart 2020’de açıklamıştır. Rapor, “çocuklar, aileler ve göçmenler” tematik grubuna ilişkin olan sosyal politika ve sosyal hizmetler alanıyla doğrudan ilgili hakları içermektedir (ECSR, 2020:2). Bu haklar; çocukların ve gençlerin korunma hakkı (madde 7), istihdam edilen kadınların analık korunması hakkı (madde 8), ailenin sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkı (madde 16), annelerin ve çocukların sosyal ve ekonomik korunma hakkı (madde 17), göçmen işçilerin ve ailelerin korunma ve yardım alma hakkı (madde 19), ailevi sorumlulukları olan çalışanların fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkı (madde 27) ve barınma hakkıdır (madde 31). Bu hakların korunma durumları bakımından Komite, Türkiye’de büyük oranda hakların korunma düzeyinin Şartla uyumlu olmadığı, pek çok hakkın durumuyla ilgili de yeterince bilgi verilmediği değerlendirmesi

¹⁴ Bu azınlık gruplar, “Kürtler, Romanlar, Ezidiler, Caferiler ve diğer gruplar gibi bazı azınlık gruplarına mensup kişiler” olarak tarih edilmiştir. Komite ayrıca, “azınlıklara “yaşayan diller ve lehçeler” başlıklı seçmeli dersin” verilmesinin kabul edilmesine karşın, uygulamadaki eksikler ve sıkıntılara dikkati çekmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesinin Türkiye’nin dördüncü ve altıncı ülke raporları için 11 Ocak 2016 tarihinde açıkladığı sonuç gözlemlerine bakılabilir. <https://undocs.org/CERD/C/TUR/CO/4-6> Erişim tarihi, 20.03.2020.

¹⁵ Referans dönemi 1 Ocak 2014 - 31 Aralık 2017’dir.

yapmıştır. Buna göre, korunma bakımından Şartın öngördüğü çerçevede kısmen de olsa uygunluk olan haklar, madde 7 (6-7-9 bentleri), madde 8 (3 ve 4 bentleri), madde 19 (3-5-7 bentleri)'dur.¹⁶ Geriye kalan hakların korunma düzeyi, Şartla uyumlu değildir ve çoğu hakla ilgili de bilgi eksikliği bulunmaktadır.

Hakların tümünde, hakların korunması ve hizmete erişim süreçlerinde yararlanıcı kişi ve grupların önemli ölçüde ayrımcılığa maruz kalma riski bulunmaktadır. Görüldüğü gibi, burada ele alınan hakların büyük bir kısmı, doğrudan sosyal hizmetler aracılığıyla korunması söz konusu olan haklar olduğu gibi, bu hizmetlerin sunulmasında görev alan mesleklerin başında da sosyal hizmet uzmanları gelmektedir.

Türkiye’de İrkçilik ve Ayrımcılık Yasağı: Uygulamalar

Ülkemizde, taraf olunan temel insan hakları sözleşmeleri, Anayasa ve başta TİHEK Kanunu olmak üzere ırkçılık ve ayrımcılığın önlenmesiyle ilgili olarak sınırlılıkları bulunsada bir mevzuat bulunmaktadır. TİHEK ve KDK gibi kurumların birincil görevi olmak üzere ırkçılık ve ayrımcılığın önlenmesi, yapılması durumlarında soruşturulması ve oluşan zararların giderilmesine yönelik uygulamalar başlamış durumdadır. Toplumun oldukça geniş bir kesimi ırkçı ve ayrımcı muameleye maruz kalmakta, bununla ilgili hak arama mücadeleleri yürütülmektedir. Henüz yeni kurulmasına ve yeterince tanınmamasına karşın, TİHEK’e yapılan başvurular üzerinden ırkçı ve ayrımcı uygulamaların yaygınlığını görmek mümkündür. Her ne kadar TİHEK, çoğu başvuruda ihlal yapılmadığı yönünde eleştiriye açık kararlar verse de ihlal kararları da vermektedir. 2019 yılında ihlal kararı verilen bir başvurunun konusunu, Denizli’nin bir ilçesinde bulunan özel bir dükkân vitrinine asılan ilanda yer alan ifadeler oluşturmaktadır. İlanda “İran, Suriye, Afgan müşteri bu dükkâna giremez, alışveriş yapamaz, girerse bu mekânda dayak yer!”, “Suriye, Afgan ve İran kişiler bu iş yerine girerse dayak yer, sorumluluk kabulümüz değildir” yazmaktadır. Basında yer alan haberler üzerine TİHEK tarafından, bu durumla ilgili resen inceleme başlatılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda işyeri sahibinin 6701 sayılı TİHEK Kanununun 3. maddesinde güvence altına alınan ayrımcılık yasağını ihlal ettiğine ve ilgili kişi hakkında idari para cezası uygulanması oy birliğiyle karar verilmiştir (Karar no: 2019/29). Aynı yıl içinde ayrımcılık yasağının ihlali iddiasıyla yapılan ve ihlal kararı verilen diğer başvurular şunlar olmuştur; erkek kiracıya ev verilemeyeceğiyle ilgili başvuru (2019/64), ailesi olmayan öğrenci ve bekâra ev verilemeyeceğiyle ilgili apartman yönetimi kararı (2019/15).

TİHEK’in ulusal önleme mekanizması görevi çerçevesinde izleme ziyareti yaptığı kurumlar arasında, ırkçılık ve ayrımcılık yasağının yanı sıra temel insan hakları sözleşmelerinde güvence altına alınmış diğer insan haklarının sistematik olarak ihlal edilmesi riski bulunan yerler olarak özgürlüğünden

¹⁶ Avrupa Sosyal Şartında her bir hakkı içeren düzenleme alt başlıkları üzerinden de ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Örneğin, çocuk ve gençlerin korunması hakkı başlıklı 7. Maddenin 10 bendi bulunmaktadır. Her biri, ayrı ayrı değerlendirilmektedir.

mahrum bırakılanların kaldığı (emniyet birimleri-karakollar, ceza infaz kurumları gibi) ve koruma altına alınan kişilerin kaldıkları kurumlar (çocuk evleri, engelli bakım ve rehabilitasyon merkezleri, huzurevi ve yaşlı bakım merkezleri gibi) öne çıkmaktadır. Daha önce de vurgulandığı gibi, genel olarak insan hakları ve bu yazının konusunu oluşturan ırkçılık ve ayrımcılık yasağıyla ilgili ihlal durumları sosyal hizmetler alanını ve bu alanda görev yapan sosyal hizmet uzmanlarını yakından ilgilendirmektedir.

Sosyal Hizmet Uygulamaları ve Eğitimi Bağlamında İrkçılık ve Ayrımcılık

Sosyal hizmet alanında ırkçılık ve ayrımcılık, oldukça farklı içerik ve boyutlarda yaşanabilmektedir. Ancak daha önce de vurgulandığı gibi, Türkiye’de doğrudan bu konuyla ilgili yapılmış araştırma bulunmamaktadır. Türkiye Felsefe Kurumu Derneği yürütücülüğü ve Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi ortaklığında, Avrupa Birliği finansmanı ile gerçekleştirilen “Sosyal Hizmetlerde Yolsuzluk ve Diğer Etik Sorunları Aşmada ve Önlemede Bir Yol Olarak Etik Kapasite Geliştirme Projesi” kapsamında bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada elde edilen bulguların “kadın, çocuk, yaşlı, engelli, yoksul, farklı cinsel yönelime, farklı etnik kökene sahip bireylere ilişkin ciddi ayrımcılıkların olduğunu gösterdiği” belirtilmektedir (Acar vd., 2017, s. 44). Araştırma raporunda yer alan örneklerde engellilerin toplumsal yaşama katılımı ve temel haklara ve hizmetlere erişimi gibi konularda “önyargılar nedeniyle ayrımcılığa uğradıkları”, “toplumda var olan etiketlenmenin engelliler için çalışan/çalışması gereken personeli” de etkilediği belirtilmektedir (Acar vd., 2017, s. 44). Başka bir örnekte, etnik kökeni nedeniyle sosyal yardım hizmetinden yararlandırılmayacağı endişesi taşıyan bir başvurucunun etnik kökenini saklamaya çalıştığı aktarılmaktadır. Aile içi şiddete maruz kalan kadınların kaldığı kadın sığınaklarında, “toplumda kadına yönelik cinsiyetçi bakış açısının hizmetin planlanmasından sunulmasına kadar her evrede etkili olduğu, kadınların pek çok ayrımcılıkla mücadele etmek zorunda kaldığı”nın alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları tarafından aktarıldığı belirtilmektedir (Acar vd., 2017, s. 46). Raporda aktarılan bir diğer yaygın ayrımcılık örneği ise siyasi görüşleri nedeniyle başvuruculara ayrımcılık yapılmasıyla ilgilidir (Acar vd., 2017, s. 46-47). Bu ayrımcı uygulamalar, yöneticiler dâhil çalışan herhangi bir personelden olabildiği gibi sosyal hizmet uzmanlarından da kaynaklanabilmektedir.

Sosyal hizmet, daha önce de vurgulandığı gibi, insan haklarını koruma mesleği olarak kabul edilmektedir. Bu kabul, sosyal hizmet uzmanlarının uygulamada savunuculuk temelli çalışmalar yapmasını da gerektirir. Ayrıca, sosyal hizmetler alanı ve sosyal hizmet sunmak amacıyla kurulmuş kurum ve kuruluşlar da temel kişi haklarının korunması ve gerçekleşmesinin sağlanmasında ihtiyaç duyulan ek koruma tedbirleri çerçevesinde kurulmuş yapılardır. Başka bir deyişle, sosyal hizmetler ve bu hizmetleri sunan kurum ve kuruluşlar, belirli toplum kesimlerinin (engelliler, yaşlılar, çocuklar, kadınlar, göçmen ve mülteciler gibi), temel insan haklarının korunmasında toplumun geri kalanına oranla daha fazla desteklenmeleri ihtiyacı nedeniyle kurulmuşlardır (Şahin-Taşgın, 2017, s. 29). Nitekim Avrupa Sosyal Şartı ve GGASŞ’nın 14. maddesiyle “sosyal hizmetlerden yararlanma hakkı” da ayrıca bir hak olarak düzenlenmiştir.

Sosyal hizmet mesleğini diğer mesleklerden (psikolog, rehber ve psikolojik danışman, çocuk gelişimci, hemşire, sosyolog gibi) farklı kılan özelliklerinden birisi, yasal konularla daha fazla ilgili olmasıdır (Thompson, 2016). Bu nedenle de sosyal hizmet eğitiminde yasal ve idari içerikli dersler önemli bir yer tutmaktadır. İhmal ve istismar nedeniyle koruma altına alma kararları, aile içi şiddet durumlarında izlenecek prosedürler ve yapılacak mesleki çalışmalar, suça sürüklenen çocuklarla ilgili sosyal hizmet uygulamaları gibi konular, bütünüyle ilgili yasaların ve idari işlemlerin bilinmesini gerektiren durumlardır.

Sosyal hizmet uzmanlarının yasal alanla yakınlığının bir sonucu olarak, mevcut sosyal hizmet programların hemen hepsinde hukuka giriş, mevzuat, kamu yönetimi (ya da sosyal hizmet yönetimi) gibi doğrudan yasal ve idari içerikte dersler bulunmaktadır. Bunlara ek olarak insan hakları ve sosyal hizmet, sosyal hizmet etik ilke ve değerleri, toplumsal cinsiyet, eleştirel düşünme, düşünümsel/dönüşümsel (reflective) sosyal hizmet, baskı karşıtı sosyal hizmet gibi ırkçılık ve ayrımcılık konularının içeriğinde yer alması gereken dersler bulunmaktadır. Öte yandan da engellilerle sosyal hizmet, yaşlılarla sosyal hizmet, adli sosyal hizmet, tıbbi ve psikiyatrik sosyal hizmet, göçmen ve mültecilerle sosyal hizmet, çocuk ve gençlerle sosyal hizmet, ailelerle sosyal hizmet gibi alan/uzmanlık derslerinin tümünde yasal konular içerilmek durumundadır. Aslında özetle, sosyal hizmet programlarındaki bütün derslerde yasal ve idari boyutların öğrenciye mutlaka kavratılması, “hukuk-mevzuat okuryazarlığı” becerilerinin geliştirilmesi gereklidir. Örneğin, ülkemizde yaygın olarak görülen kadına yönelik şiddet vakalarında bir sosyal hizmet uzmanının, böyle bir sosyal hizmet yararlanıcısı ile yürüteceği mesleki uygulama için gerekli bilgi ve becerilerinin bir parçası da konunun yasal ve idari çerçevesidir. Bunun anlamı, sosyal hizmet uzmanının böyle bir vakada, Türkiye'nin taraf olduğu temel insan hakları sözleşmelerini (bu vakada özellikle de BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, İstanbul Sözleşmesi ve ASS/GGASS), Anayasa'nın 10. maddesini, 6284 sayılı Ailenin Korunmasına ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunu, kadın sığınaklarının işleyiş ve çalışma usulleriyle ilgili yönetmelikler gibi yasal ve idari işleyişe dair konuları, bilmek durumunda olduğudur. Böyle bir vakada sosyal hizmet uzmanı ayrıca TİHEK Kanunu ve Kurumun işleyişi, başvuru usulleri ve Kamu Denetçiliği (Ombudsman) Kurumu'nun çalışma usul ve esaslarını bilmek durumundadır. Vaka ile çalışırken, kadına yönelik ayrımcılık kavramının anlamı ve içeriği, kadının hizmetten yararlanma süreçlerinde karşılaşılabileceği ayrımcı muamelelerin neler olduğu ve genel olarak da ayrımcılık türleri ve bunların uygulamadaki yansımalarını değerlendirebilecek bir donanımda olması gerekir. Şiddete maruz kalmış Roman bir kadının, kadın olmanın yanı sıra diğer ayrımcılık türlerine de maruz kalabileceğini (etnik kökene, yaşa, sosyal ve ekonomik statüye gibi) öngörebilmelidir. Burada söz konusu olabilecek ayrımcılık, yalnızca cinsiyete dayalı ayrımcılık olmayıp, çoklu ayrımcılıktır ve bunun farkına varılması, hizmetten yararlanma sürecinde gözetilecek boyutları önemli kılmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı, ayrıca toplumsal cinsiyet, kadınlara yönelik ayrımcı uygulamalar konusunda bilgi ve farkındalığın yanı sıra, kendi tutum ve davranışları ile toplumsal önyargılar ve değer yargıları

üzerine eleştirel düşünebilme becerisi gibi çok sayıda bilgi ve beceriye de sahip olmalıdır. Bu aynı zamanda, gerektiğinde etkin bir savunuculuk yapabilmesi için de önemli avantajlar sağlayabilecektir. Sosyal hizmet uzmanının ilgili mevzuat ve uygulamalara ilişkin bilgisi, kendi tutum ve davranışları üzerine eleştirel ve düşünümsel/dönüşümsel (reflective) düşünebilme becerileriyle desteklenmediği sürece eksik kalacaktır. Ayrıca, süpervizyon desteği de bu noktada son derece önemlidir.

Türkiye’de sosyal hizmet eğitimi, son yıllarda (özellikle 2015 sonrası) oldukça yaygınlaşmış olup, bu yaygınlaşma eğitim kalitesi sorunlarını da beraberinde getirmiş durumdadır. 2019 yılı itibariyle fakülte düzeyinde 33 devlet üniversitesinde 41, yüksekokul düzeyinde 5 olmak üzere 47 sosyal hizmet programı bulunmaktadır. Fakülte düzeyinde 18, yüksekokul düzeyinde 5 olmak üzere vakıf üniversitelerinde de 23 sosyal hizmet programı bulunmaktadır. Vakıf üniversitelerindeki bölüm/programların 18’i İstanbul’dadır. Türkiye’de sosyal hizmet programlarının durumu üzerine 2016 yılında yapılan bir çalışmaya göre, mevcut programlarda görev yapan öğretim elemanlarının %70,30’u farklı bölümlerden olup, yalnızca %29,70’i sosyal hizmet mezunudur (Alptekin, Topuz ve Zengin, 2016, s. 6-7). Ayrıca açık öğretim kapsamında sosyal hizmet bölümlerine alınan binlerce öğrenci de, gerekli yetkinliğe ve uygulama becerisine tam olarak sahip olmadan mezun olabilmektedir. Bunların da bir sonucu olarak, sosyal hizmet mesleğinin felsefesini, işlevini ve amacını kavrayamadan mezun olanların sayılarının hızla arttığını söylemek mümkündür. Öte yandan, 2000’li yıllardan bu yana insan hakları, sosyal hizmet etiği, baskı karşıtı sosyal hizmet, toplumsal cinsiyet gibi konular sosyal hizmet eğitim programlarında zorunlu ya da seçmeli ders olarak yer almaya başlamış olmakla birlikte, bu derslerinin içerikleri ve yapılışıyla ilgili ciddi sorunlar olduğu düşünülmektedir. İnsan haklarına dayalı sosyal hizmet yaklaşımı ve bağlantılı olarak ırkçılık ve ayrımcılık konuları, konuya duyarlı az sayıda akademisyen tarafından çalışılan konular olmaya devam etmektedir.

Dünyada sosyal hizmet, insan haklarını koruma mesleği olarak konumlandırılır ve bu yönde bir literatür gelişirken, sosyal hizmet sunumu da önceki yıllardaki gibi, “ihtiyaç” kavramı yerine, son derece isabetli bir şekilde insan hakları ile temellendirilmektedir. Ancak ülkemizde mesleği ve sosyal hizmetler alanını “hayırsever” ve “dini” yaklaşımlarla ilişkilendiren görüşler artmaya başlamıştır. Öte yandan, ülkedeki politik kutuplaşmaların her alanda olduğu gibi, sosyal hizmet eğitiminde ve uygulamalarında da yansımaları kaçınılmaz olarak kendisini göstermektedir.

SONUÇ

İrkçılık ve ayrımcılık, insan hakları ihlali olup, ülkemizin taraf olduğu ve iç hukuk niteliğinde olan çok sayıda insan hakları sözleşmesinde yasaklanmıştır. Ayrıca, eksikleri nedeniyle eleştirilse de ülkemizde, ulusal bir mevzuat ve bu alanda çalışmalar yapmakla yükümlü kurumlar da bulunmaktadır.

Sosyal hizmet meslek tanımı, etik ilkeleri ve yaklaşımlarında ırkçılık ve ayrımcılıkla mücadele önemli bir yer tutmaktadır. Ancak sosyal hizmet eğitimi ve uygulamalarında son yıllarda yaşanmakta olan gelişmelere bakıldığında, ırkçılık ve ayrımcılık gibi sosyal hizmet felsefe ve ilkelerinin tam da

odağında olan kavramlar, sosyal hizmet eğitiminde yeterince yer almamakta hatta bunun da ötesinde mesleğin amacı ve etik ilkelerine uygun olmayan yaklaşımların yaygınlaştığı bilinmektedir. Tüm bunlar karşısında da akademinin, meslek örgütünün ve sosyal hizmet uzmanlarının ayrı ayrı yapabilirliklerinin tartışılması mesleğin temel ilkelerinin korunması adına önem taşımaktadır. Öncelikle akademinin, ırkçılık ve ayrımcılığın sosyal hizmet alanına yansımaları üzerine daha fazla bilgi üretmesi ve araştırma yapması önem kazanırken, özellikle yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin ırkçılık ve ayrımcılık konusunda çalışmaya özendirilmesinin de önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği ise alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarına düzenleyeceği sistematik eğitimler ve atölye çalışmalarıyla ırkçılık ve ayrımcılık konularının hafızalarda sürekli canlı tutulmasını, yapabilirliklerin tartışılmasını ve bu konudaki farkındalığın geliştirilmesini sağlamaya katkı sunabilir. Diğer yandan, ülkemizde sosyal hizmet uzmanlarının meslek yasası ve meslek örgütünün yaptırım yetkisi bulunmamakla birlikte, bir yandan bunun sağlanması için mücadele edilirken, diğer yandan da meslek etik ilkelerine aykırı davranışlara yönelik denetleme mekanizmalarının hayata geçirilmesi de bu konudaki duyarlılığı arttıracaktır. Söz konusu denetim ve duyarlılığın sağlanmasının bir yolu da sosyal hizmet alanında bir süpervizyon sisteminin kurulmasıdır.

İnsan hakları ve insan onuruna saygı temelinde sosyal adaletin gerçekleştirilmesi için çalışmayı ilke edinen sosyal hizmet mesleği mensuplarının, ırkçılık ve ayrımcılık karşıtlığının, mesleklerinin temelinde yer alan etik bir gereklilik ve aynı zamanda da insanın değerini koruyacak mesleki uygulamalar yapabilmenin ön şartlarından biri olduğunu içselleştirebilmeleri çok önemlidir. Sosyal hizmet alanında gerek lisans gerekse de lisans sonrası eğitim ve öğretim süreçlerinde, genel olarak insan hakları ve bu makalenin konusu olduğu üzere ırkçılık ve ayrımcılık konularının, sürekli gündemde tutulması ve bu konularda daha fazla çalışma yapılması, sosyal hizmeti ve sosyal hizmet uzmanlarını da asıl değerine ulaştıracaktır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, H., Çoban, İ. A., Polat, G. (2017). Sosyal Hizmetlerde Yanlış Uygulamalar, Etik İhlaller Ve Sorunlara İlişkin Bir Araştırma, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara.
- Alptekin, K., Topuz, S., Zengin, O. (2017). Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitiminde Neler Oluyor? *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28 (2): 50-69.
- Arslan Özdemir, E. ve Duyan, V. (2018). Baskı ve Ayrımcılığa Karşı Sosyal Hizmet. *International Journal of Academic Value Studies*, 4 (19), 273-283.

- Atteberry-Ash, B., Nicotera, N., Gonzales, B. (2019). Walk the Talk of Power, Privilege, and Oppression: A Template Analysis, *Journal of Social Work Education*, doi: 10.1080/10437797.2019.1661917.
- Avrupa Komisyonu. (2005). Türkiye İlerleme Raporu. https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2019_trkiye_raporu_tr.pdf. Erişim Tarihi: 12.02.2019.
- Avrupa Komisyonu. (2019). Türkiye İlerleme Raporu. https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/İlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf. Erişim Tarihi: 12.02.2019.
- Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı-FRA. (2010). Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1510-FRA-CASE-LAW-HANDBOOK_TR.pdf. Erişim Tarihi: 12.02.2019.
- Baines, D. (2017). *Doing Anti-Oppressive Practice, Social Justice Social Work* 3.edition. Fernwood Publishing: Canada,
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi. (2019). İnsan Hakları Konseyi Evrensel Periyodik İnceleme Çalışma Grubu Türkiye Raporu. A/HRC/WG.6/35/TUR/2. https://epi-turkiye.net/portal/wp-content/uploads/2020/01/BM-%C4%B0HYK-T%C3%BCrkiye-Derlemesi_TR-1.pdf. Erişim Tarihi: 12.02.2019.
- Buz, S. (2011). Lezbiyen Gey Biseksüel Transseksüel Travesti Bireylerle Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(2), 137-148.
- Buz, S. (2015). Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (53), 268-278.
- Cankurtaran, Ö., Beydili, E. (2016). Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulamasının Gerekliği Üzerine, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27 (1), 145-160.
- Cambridge University Press. (2020). <https://dictionary.cambridge.org> Erişim tarihi:12.01.2020.
- Çiftçi, M. (2019). Baskı Karşıtı Sosyal Hizmetin Türkiye’de Uygulanabilirliği, *Sosyal Çalışma Dergisi*, Yıl: 2019, Cilt: 3, Sayı: 1, ss. 1-14.
- Danforth, L., Hsu, T.H., Miller, J.W. (2019). Color-Blind Racial Attitudes Among Social Work Students: Exploration of Individual and Social Network Correlates, *Journal of Social Work Education*, doi: 10.1080/10437797.2019.1661910.
- Daşbaşı, S., & Kesen, N. F. (2015). Attitudes of Social Work Students Towards The Ageism. *Journal of International Social Research*, 8(38), s. 702-710.
- Davis, A. (2019) .Historical Knowledge of Oppression and Racial Attitudes of Social Work Students, *Journal of Social Work Education*, 55:1, 160-175, doi: 10.1080/10437797.2018.1498419

- Discrimination in the EU 2015 Special Eurobarometer 437. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d629b6d1-6d05-11e5-9317-01aa75ed71a1>. Erişim Tarihi, 12.01.2020.
- Dominelli, L. (2002). *Anti-oppressive Social Work Theory and Practice*. Palgrave Macmillan.
- European Committee of Social Rights (2020) European Social Charter European Committee of Social Rights Conclusions 2019 Turkey. <https://rm.coe.int/rapport-tur-en/16809cfbec>. Erişim Tarihi: 24.04.2020.
- Forsythe, B. (1995). Discrimination in Social Work an Historical Note. *Brisith Journal of Social Work*. 25, 1-16. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjsw.a056143>
- Götz, S., ve Blanz, M. (2018): Hidden discrimination in front of social work's own door: the case of homosexual employees at Christian social services in Germany, *European Journal of Social Work*, doi: 10.1080/13691457.2018.1550386.
- Güldalı, O. (2017). Baskı Karşıtı Sosyal Hizmet: Modern Dünya-Sistemi Açısından Eleştirel Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29 (1), 229-245.
- Healy, M., L. (2008). Exploring the history of social work as human rights profession, *International Social Work*, 2008: 51 (6): 735-748.
- International Association of School of Social Work-IASSW. (2004). Global Standards for the Education and Training of the Social Work Profession. <https://www.iassw-aiets.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/>. Erişim tarihi: 08.02.2020.
- International Federation of Social Workers-IFSW. (2014a). Global Definition of the Social Work Profession by the IFSW General Meeting and the IASSW General Assembly. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>. Erişim tarihi: 08.02.2020.
- International Federation of Social Workers-IFSW. (2014b). Sexual Orientation and Gender Expression. <https://www.ifsw.org/sexual-orientation-and-gender-expression/>. Erişim tarihi: 08.02.2020.
- International Federation of Social Workers-IFSW. (2016). Global Social Work Statement of Ethical Principles. <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/> . Erişim tarihi: 08.02.2020.
- International Federation of Social Workers-IFSW. (2016). The Role of Social Work in Social Protection Systems. <https://www.ifsw.org/the-role-of-social-work-in-social-protection-systems-the-universal-right-to-social-protection/>. Erişim tarihi: 08.02.2020.
- Ife, J. (2001). *Human Rights and Social Work Towards Rights-based Practice*. (first published), Cambridge University Press.

- Julkunen I., ve P.L.,Rauhala. (2013) Otherness, Social Welfare and Social Work – a Nordic Perspective, *Nordic Social Work Research*, 3:2, 105-119, doi: 10.1080/2156857X.2013.834266
- Kahraman Güloğlu, F. (2019). Uluslararası Çalışmaların Gündeminde Engelli Kadın Ayrımcılığının İfadesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 260-285, <https://doi.org/10.33417/tsh.516850>
- Kamu Denetçiliği Kurumu-KDK. (2019). Kamu Denetçiliği Kurumu 2019 Yıllık Raporu. https://www.ombudsman.gov.tr/kdk-pdf/2019_yili_yillik_rapor/mobile/index.html. Erişim Tarihi: 12.02.2019.
- Kut, G. (2018).” İrkçilikle Mücadele Uzun Soluklu Bir Çaba Gerektirir” başlıklı söyleşi (söyleşiyi yapan Elif. N. Hamidi). Maltepe Üniversitesi İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi ve UNESCO Felsefe ve İnsan Hakları Kürsüsü Bülteni, Şubat 2018, Sayı 3.
- Lavalette, M., ve Penketh. (2014). *Race, Racism and Social Work Contemporary Issues and Debates*. Policy Press.
- Leblebici N., D., Öktem, K., M., Aydın D., M., Ömürgülşen U. (2005). Türkiye’de Özürlülerin İstihdamı: Ayrımcılığın Önlenmesine Yönelik Mevcut Önlemlerin Etkinliği, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 16 (1), 21-44.
- McPherson, J., Villarreal-Otálora, T., ve Kobe, D. (2019): Injustice in Their Midst: Social Work Students’ Awareness of Immigration-based Discrimination in Higher Education, *Journal of Social Work Education*, doi: 10.1080/10437797.2019.1670303
- Messinger, L., Natale, A.P., Dentato, M.P., Craig, S.L. (2019). Conflict in Field: LGBTQ Social Work Students’ Stories of Identity Management, Discrimination, and Practice, *Journal of Social Work Education*, doi: 10.1080/10437797.2019.1661912
- Nothdurfter, U., ve Nagy, A. (2017). Yet another minority issue or good news for all? Approaching LGBT issues in European social work education, *European Journal of Social Work*, 20:3, 374-386, doi: 10.1080/13691457.2017.1314933
- Özateş Gelmez, Ö.S. (2019). Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Yaşlılığa İlişkin Kalıpyargıları: Keşif ve Dönüşüm, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi / Journal of Sociological Research*, 22 (1), s. 157-188.
- Papadaki, E., Plotnikof, K., Papadaki, V. (2012) Self-reported ageism in students and academic staff—the case of the Social Work Department in Crete, Greece, *European Journal of Social Work*, 15:5, 696-711, doi: 10.1080/13691457.2011.577410
- Payne, M. (2020). Modern Sosyal Hizmet Kuramı (Çeviri Ed. Kasım Karataş) Nika Yayınevi: Ankara.
- Rodenborg, N., ve Dessel, A. (2019). Teaching Note—Learning About Segregation and Cultural Competence, *Journal of Social Work Education*, 55:4, 809-817, doi: 10.1080/10437797.2019.1619643

- Sanfelici, M. (2019): Diversity and equality in social work: a qualitative study in Italy, *European Journal of Social Work*, doi: 10.1080/13691457.2019.1646215
- Taşğın-Şahin, N. (2017). Türkiye'nin Taraf Olduğu İnsan Hakları Sözleşmeleri Bağlamında Sosyal Hizmet Uygulamaları, *Sosyal Hizmetlerde Güncel Tartışmalar* (Derleyen Neşe Şahin Taşğın, Uğur Tekin, Yasemin Ahi), Nika Yayınevi: Ankara.
- Tcholakova, M., Sotirova, V., Tzvetanova, Y. (2018) Reflections on Discrimination and Oppression in Contemporary Social Work Practice in Bulgaria, *European Journal of Social Work*, 21:5, 665-683, doi: 10.1080/13691457.2017.1320649.
- Tek, S. (2019). Irkçılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulaması, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30 (3), 1142 – 1165.
- Thompson, N. (2008). Антидискриминационна практика [Anti-discriminatory practice]. In M. Davies (Ed.), *Anthology social work* (pp. 105–113). Sofia: St. Kl. Ohridski University Press.
- Thompson, N. (2017). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*. Dipnot Yayınları: Ankara.
- Türkçe Sözlük. (2020). <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi:12.01.2020.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu-TİHEK. (2018). Ayrımcılıkla Mücadele 2018 Yılı Raporu. <https://www.tihkek.gov.tr/ayrimcilikla-mucadele-2018-yili-raporu/>. Erişim Tarihi: 12.02.2019.
- Tuncay, T. ve İl, S. (2006). Sosyal Hizmette Baskı Karşıtı Uygulama. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17 (2), 59-71.
- Uyar, L. (2006). *Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları: İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 1981-2006*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Wong, R., Jones, T. (2018) Students' Experiences of Microaggressions in an Urban MSW Program, *Journal of Social Work Education*, 54:4, 679-695, doi: 10.1080/10437797.2018.1486253
- Yücel, İ. (2017). Baskı Karşıtı Sosyal Çalışmanın Meşruiyet Sorunu. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1(2) 2017, 156-167.